

HERACLITUS

Alle woorden

*Inleiding,
vertaling & aantekeningen*

BEN SCHOMAKERS

BOOM

Inhoud

BEN SCHOMAKERS

De oorsprong van de woorden

9

HERACLITUS

Alle woorden

35

Aantekeningen

63

Literatuur

154

Verantwoording

159

Over de vertaler

160

De oorsprong van de woorden

BEN SCHOMAKERS

Heraclitus van Efeze ✦ Van de oorsprong hebben we geen idee. De woorden worden toegeschreven aan Heraclitus, die vermoedelijk in de tweede helft van de zesde eeuw voor Christus geleefd heeft in Efeze in Ionië, een Griekse koloniestad, toen aan de monding van de Cayster. Enkele tientallen jaren eerder was Efeze geplunderd door een woest volk dat onder leiding van koning Croesus uit Azië gekomen was. Daarna lag het bewind van de stad telkens in handen van een andere alleenheerser. Op den duur ontstond er een soort gemeenteraad. Of Heraclitus die heeft meegemaakt, is niet zeker.

Hij woonde in een stad met littekens van een grimmige recente geschiedenis, maar ook met nieuwe welvaart. De stabiliteit duurde kort, tot de autochtonen, die zelf niet veel eerder van elders in Griekenland gekomen waren, zich rond 470 tegen de Perzische elite keerden. Er was in die jaren in Efeze een grote, voor de wijde omgeving belangrijke tempel verrezen, gewijd aan de godin Artemis, de tweelingzus van Apollo. De tempel komt in de oudheid voor op alle lijstjes met zeven wereldwonderen. Het leven in Efeze speelde zich af in de schaduw van die tempel.

Dat is wat we weten. Min of meer. Maar wie Heraclitus geweest is, weten we niet. Er zijn verhalen over hem ver-

teld, maar die lijken takjes en bladeren die gegroeid zijn uit de van Heraclitus bewaarde woorden. Er wordt bijvoorbeeld gezegd dat hij van goede afkomst was, misschien een zoon van een van die heersers voor even. Er worden verschillende belangrijke vaders genoemd. Hij zou het hem binnen de familie aangeboden bestuur van Efeze geweigerd hebben. Maar het is goed mogelijk dat dit verhaal begonnen is met de interpretatie van de toon van Heraclitus' woorden als aristocratisch, en met de vaststelling dat hij zich in die woorden verzet tegen het politieke verzet. Die interpretatie en die vaststelling zijn beide aanvechtbaar.

Er bestaat een filosofenbeeld uit de eerste eeuw na Christus dat Heraclitus zou voorstellen en naar een ouder voorbeeld gemaakt is. De Heraclitus van het beeld steunt op een houten knots en draagt een koninklijk gewaad. Een leider, misschien. Heraclitus als Heracles? Of het beeld op de echte Heraclitus lijkt, en of het niet eerder een stoer, al te stoer beeld is van de filosoof met de knuppel, dat weten we niet.

De meeste verhalen over Heraclitus zijn te vinden in de filosofenbiografie van Diogenes Laërtius, die in de derde eeuw na Christus, op grote afstand in de tijd, meeslepende maar karikaturale portretjes van vroege denkers gemaakt heeft. In het geval van Heraclitus had Diogenes daarvoor maar een of twee andere bronnen tot zijn beschikking dan de woorden van Heraclitus zelf. En die kende hij dan weer uit bloemlezingen, waarin niet alle woorden opgenomen waren. De woorden die hij er wel vond las Diogenes als een aanwijzing dat Heraclitus een misantropische, arrogante, hoogmoedige, trotse man was die uiteindelijk verbitterd, eenzaam en als heremiet de heuvels achter Efeze in zou zijn getrokken en alleen nog naar de stad en de anderen terug-

keerde om, toen hij zestig jaar oud was, liggend in de modder in hun midden te sterven.

Volgens Diogenes Laërtius wist Theophrastus, een vriend van Aristoteles, zeker dat Heraclitus een melancholicus was. Niet omdat hij Heraclitus ooit ontmoet of onderzocht had. Hij baseerde die diagnose op de observatie dat in de tekstjes die hem onder ogen gekomen waren Heraclitus zich nooit helemaal uitspreekt en niets definitief zegt. Soms beweert Heraclitus zelfs iets, en ook nog iets anders, dat daarmee niet te rijmen is. Dat klopt. Maar wat Theophrastus had kunnen uitleggen als een bewuste strategie om de intimiteit van het denken te beschermen en een publiek aan het denken te krijgen, door met opzet onaf te zijn, er paradoxen aan voor te leggen en het te prikkelen belangrijke zaken vanuit verschillende perspectieven te bekijken, benut hij in zijn analyse als een klinisch bewijs van een 'melancholische' aanleg. 'Melancholisch' wilde in die tijd zeggen 'bipolair'.

De sfeer van kluizenaarschap en barse afzijdigheid die rond Heraclitus is gaan hangen, is zeker ook te danken aan een bekende, door Aristoteles vertelde anekdote. Vreemdelingen houden halt voor het huis van Heraclitus en worden door hem uitgenodigd binnen te komen, omdat daar 'ook goden' zijn. De suggestie is dat Heraclitus zich van zijn grimmige, afstotende uiterlijk bewust is en hij de daarmee contrasterende schoonheid van zijn innerlijk wil tonen. Onder de boosheid glimt een miskend diamantje. Die miskening heeft hem vijandig gemaakt. Maar Heraclitus' wenkende gebaar, *kom naar binnen*, kan evengoed uitgelegd worden als een humoristische vriendelijkheid van een beroemde, misschien te vaak aangestaarde man, die daarin geen zin heeft, weer concentratie zoekt en

HERACLITUS

Alle woorden

[BESTAAN ZONDER INZICHT]

- 1 van het woord
van dit woord dat is
altijd
zijn mensen zich niet bewust
niet vóór ze het gehoord hebben
niet zodra ze het gehoord hebben
alles wat gebeurt geeft gehoor
aan dit woord
maar zij lijken onbekend en onervaren
in aanraking met alles
wat gezegd en wat gedaan wordt
zoals ik het hier bespreek
als ik het ontleed
naar zijn natuurlijke aanleg
en laat zien hoe het in elkaar zit
maar andere mensen ontgaat wat ze doen
als ze wakker zijn
zoals ze zonder aandacht doen wat ze doen
als ze slapen
- 2 het woord is er voor iedereen
maar bijna alle mensen leven
alsof ze ieder zelf inzicht hebben
en weten wat ze moeten doen
- 3 velen zijn zonder inzicht
weten niet wat te doen
met dat wat ze tegenkomen
zelfs als het hun verteld is
weten ze het niet
maar volgen een eigen idee